

УДК 159.922

© В. А. Лавріненко, 2023

orcid.org/0000-0003-4531-7127

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.1.274733>

ЛАВРІНЕНКО Віталій Анатолійович

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті аналізуються результати теоретико-емпіричного вивчення показників самоактуалізації студентів-психологів. Представлено узагальнений теоретичний аналіз феномену самоактуалізації особистості, її компонентів та зв'язку із процесом професійного становлення фахівця-психолога.

Проаналізовано результати емпіричного дослідження показників самоактуалізації та особистісної зрілості майбутніх психологів у контексті їх професійного становлення. Узагальнено, що майбутніми фахівцям характерні посередні показники самоактуалізації та зрілості особистості, при достатньо підвищених орієнтаціях майбутніх фахівців на прояви контактності, сприйняття власного Я, ціннісної складової самоактуалізації та орієнтації на гуманістичне сприйняття природи людини, спрямованості на пізнання. З'ясовано, що студентам-психологам характерне переважання мотивації досягнення, ставлення до власного Я, спроможності до близькості. Виявлені тенденції аналізовані у контексті відповідності до вимог до професійної діяльності фахівця-психолога.

Ключові слова: *самоактуалізація, самоактуалізація студентів-психологів, особистісна зрілість студентів-психологів, професійне становлення студентів-психологів, самосприйняття майбутніх психологів, показники самоактуалізації майбутніх психологів.*

Постановка проблеми. Сьогодні суспільство пред'являє найвищі вимоги до професійної підготовки майбутніх психологів. Такі вимоги продиктовані умовами сучасності, труднощами пристосування особистості до умов мінливого сьогодення, необхідністю сучасної людини результативно функціонувати у кризових соціально-економічних та суспільно-політичних умовах. У даний час виробляється нове уявлення про професіонала-психолога, який розглядається як гнучка

особистість, що саморозвивається, відрізняється професійно-значущими характеристиками, адекватними вимогам професії. У такому разі на перший план виходить проблема особистісно-професійного становлення майбутнього фахівця-психолога. Одним із аспектів цієї проблеми, на нашу думку, є проблема визначення рівнів та чинників самоактуалізації студентів-психологів у процесі професійної підготовки.

Мета даної статті – представити результати теоретичного осягнення проблеми самоактуалізації фахівців та проаналізувати результати емпіричного дослідження самоактуалізації майбутніх психологів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самоактуалізації досить глибоко розглядається у сучасних наукових дослідженнях. Так, наукові пошуки відображають багатоаспектний характер процесу і результату самоактуалізації людини (Радчук, 2017; Старинська, 2015); багатоманітність чинників самоактуалізації особистості (Седих, Милашенко, 2020; Столярчук, 2017; Mylashenko, Lavrinenko, 2019).

Звернемося до сутнісних характеристик самоактуалізації. Серед основних можна виділити такі: 1) прагнення до інтеграції та синергичності; 2) зв'язок із різними потенціями людей, тобто самоактуалізацію можна розрізняти за рівнями, залежно від індивідуальних особливостей людей; 3) самоактуалізація має свою спрямованість, що постає як активність особистості, яка забезпечує об'єктивацію як окремих мотивів, устремлень, так і цілісну свідому активність особистості. Тому спрямованість – це самовираження особистості життя, її тенденція самореалізації (Kaufman, 2023).

Метою самоактуалізації є бажання людини стати собою. Саме ця потреба є основою всіх актуальних потреб людини. Для реалізації прагнення самоактуалізації необхідна наявність продуктивної активності, пов'язаної із задоволенням низки потреб: 1) у встановленні людиною зв'язків, прихильності, єднання зі світом; 2) у трансценденції, пов'язаної з почуттям свободи та власної значущості; 3) в ідентичності людини з собою та з іншими; 4) у системі орієнтацій, для існування можливості діяти цілеспрямовано (Schoofs, Hornung, Glaser, 2022).

Прибличниками екзистенційно-гуманістичного напрямку було визначено суттєві характеристики «самоактуалізованої», «зрілої» особистості. Ці характеристики на сьогоднішній день є основоположними у визначенні успішного та ефективного фахівця-психолога. До цих характеристик належать: ефективне сприйняття реальності та комфортні взаємини з реальністю; прийняття себе та інших; спонтанність, відповідальність, незалежність від культури та середовища, свіжий погляд на речі, глибокі міжособистісні стосунки (Myulashenko, Lavrinenko, 2019).

Узагальнюючи наукові пошуки, доцільно означити основні характеристики зрілої особистості у вигляді п'яти блоків: 1) цінностей, що включає адекватну орієнтацію в часі і гнучкість поведінки; 2) почуттів, що складається із сензитивності та спонтанності; 3) самосприйняття, заснований на самоповазі та самоприйнятті; 4) усвідомлення цілісності буття, що включає синергічність; 5) міжособистісної чутливості, що визначається прийняттям агресії та контактністю (Kaufman, 2023).

На думку більшості дослідників, подібні особистісні особливості можуть бути розвинені у студентів у процесі професійної підготовки. Самоактуалізація включає у собі реалізацію людиною своїх здібностей поруч із реалізацією особистісного потенціалу. Ця категорія має на увазі безперервний рух у напрямку професійного та особистісного зростання. Під професійним зростанням розуміється набуття нових знань, умінь, навичок завдяки розширенню кількості ситуацій, у яких вони виявляються затребуваними; ця сторона має переважно раціональне вираження. Також, під особистісним зростанням мається на увазі наближення до розуміння і здійснення сенсу власного життя через набуття особистісного досвіду, що включає в себе самопізнання і присвоєння переважно загальнолюдських цінностей, таких як відкритість, довіра, прийняття, свобода, природність, демократичність, причетність, незалежність, тощо. Ця категорія має іншу якість, переважно, засновану на чуттєвому сприйнятті (Старинська, 2015).

У період професійної підготовки у студентів-психологів відбувається перебудова в ієрархії мотивів (на перше місце виходять мотиви, пов'язані з подальшими професійними

планами) і становлення образу *Я* у професії, тобто починає формуватися цілісне уявлення себе як майбутнього фахівця. Відповідно, зазвичай відбувається переоцінка власної особистості, загострюється потреба у саморозвитку та самовихованні, тобто студенти стикаються з протиріччям між «*Я*-функціональним» і «*Я*-екзистенційним», або між «*Я*-реальним» і «*Я*-ідеальним» у рамках майбутньої професії і шукають шляхи його вирішення. Для одних студентів подібні протиріччя спричиняють порушення особистісної та професійної ідентичності, яке проявляється у тривожності, роздвоєності і, як наслідок, у невпевненості в собі, авторитарності, у тенденції ігнорування нового досвіду, або в загостренні захисних механізмів, безлічі проблем та перешкод на шляху особистісного зростання. Вони переживають виражену кризу фахової готовності та нестачу потенціалу самоактуалізації. Для інших студентів процес і навчання, і відповідні труднощі виступають як черговий виток особистісного та професійного становлення (Радчук, 2017).

Така специфіка обумовлюється різницею в показниках самоактуалізації студентів. Низький рівень самоактуалізації характеризується тим, що студент-психолог, стикаючись із суперечністю, що виникає в процесі професійної підготовки, між вимогами в рамках майбутньої професійної роботи та власними якостями, має значні труднощі у вирішенні даної суперечності, оскільки має слабо розвинений самоконтроль, ригідність мислення, низьку самооцінку, залежність від думки оточуючих, тощо. При такому рівні самоактуалізації студенти поглинені звичками, установками та найчастіше прагнуть пристосуватися до вимог вишу, переймають чужий досвід, схеми, алгоритми та моделі професійної роботи.

Високий рівень самоактуалізації визначається такими особистісними характеристиками, як прийняття себе та інших, спонтанність, простота, відповідальність, здатність до креативності. Ці характеристики дозволяють студенту-психологу вирішувати суперечності, що виникають у процесі професійної підготовки, і конструктивно виходити з криз професійного становлення. Сутність процесу самоактуалізації в освітньому процесі полягає у передачі, трансляції від викладача

студентам способів та шляхів особистісного та професійного самоздійснення (Kaufman, 2023).

Таким чином, потенційні можливості студента можуть проявитися та реалізуватися лише за його вміння автономно, без зовнішнього систематичного контролю, допомоги та стимуляції реально організувати свою навчальну діяльність.

Вклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення показників самоактуалізації студентів-психологів проведено емпіричне дослідження. У ньому взяли участь 120 студентів-психологів, які навчаються за спеціальністю «053 Психологія» у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. У дослідженні використано методики «Самоактуалізаційний тест» (Ю. Є. Альошина, Л. Я. Гозман, М. В. Загіка, М. В. Кроз) та Методика діагностики особистісної зрілості (Ю. З. Гільбух).

На рис. 1. подано результати вивчення показників самоактуалізації студентів-психологів.

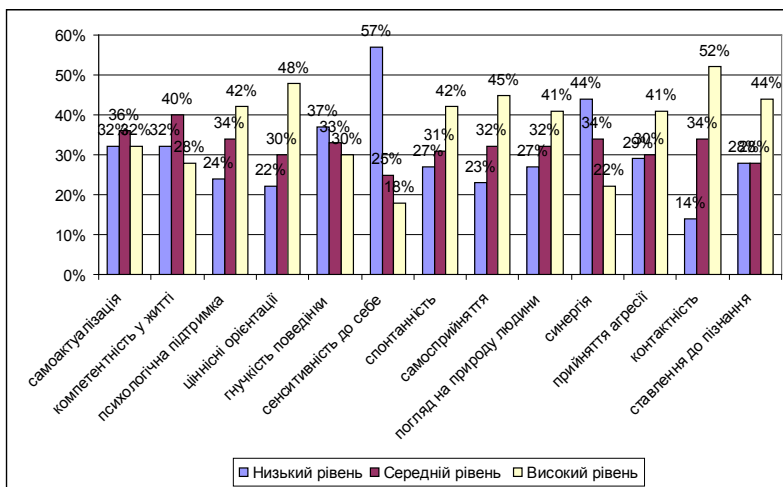

Рис. 1. Показники самоактуалізації студентів-психологів

Як видно з рис. 1, респонденти досліджуваної вибірки характеризуються посередніми показниками самоактуалізації та неоднорідним вираженням її компонентів. Зокрема, 32% (n=38) студентів-психологів має високий показник самоактуалізації, що засвідчує їх спроможність реалізувати свій потенціал у

навчально-професійній діяльності, достатньо підвищені показники особистісної конструктивності. Натомість, іншій, рівнозначній, частині досліджуваних вибірки характерний низький показник самоактуалізації, неспроможність реалізувати свій потенціал. Вони не відчують себе реалізованою особистістю, мають труднощі в проявах власної автентичності та самотнього способу життя.

До найбільш виражених показників самоактуалізації студентів-психологів, як видно з рис. 1, відносяться контактність, орієнтація досліджуваних на ціннісні орієнтації самоактуалізованої особистості, виражені спонтанність та сприйняття себе, погляд на природу людини та прийняття агресії, спрямовані на пізнання. Отже, студенти-психологи, переважно, спрямовані на здійснення міжособистісної комунікації, потребують спілкування з іншими людьми, що, однак, не має ознак вираженої соціальної залежності, зважаючи на посередні показники психологічної підтримки (42% (n=50) мають високий показник та 34% (n=41) – низький). Вони, хоч і прагнуть взаємодіяти з оточуючими, проте спроможні орієнтуватися на свої думки і переконання під час активності, не є залежними від позицій та думок оточуючих. Студенти-психологи розділяють цінності самоактуалізованої особистості, спрямовані на визнання пріоритету гуманізму у взаємодії, беззаперечної цінності та вагомості особистості. Досліджувані позитивно сприймають себе, розцінюють себе як цікавих та наділених неповторними якостями, вбачають у собі явний потенціал для розвитку та подальшого професійного самовдосконалення.

У міжособистісній взаємодії досліджувані студенти-психологи демонструють достатньо толерантне ставлення до інших людей, що виражається в прийнятті агресії. Вони спроможні адекватно реагувати на прояви комунікативної агресивності, можуть приймати невдоволення іншої людини своїми діями, вчинками чи позиціями, спираючись на позитивне сприйняття власного Я, сприйняття себе як особистості, яка має виражений потенціал для саморозвитку. Це відображає спроможність досліджуваних до самоактуалізації, підкреслює їх автентичність та сприйняття себе у сукупності позитивних і негативних характеристик. Така позиція досліджуваних, у свою

чергу, свідчить про їх професійну спрямованість на трудову діяльність у якості психолога, під час якої фахівцю часто доводиться стикатися з проявами відображеної чи реактивної агресії з боку клієнтів.

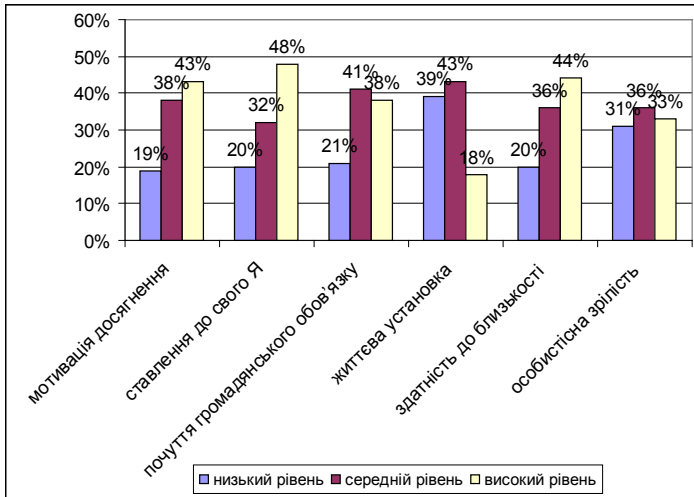
До того ж, майбутнім психологам характерна спрямованість на пізнання, прагнення до збагачення знань про себе, оточуючий світ, майбутню професійну діяльність, що відображає їх бажання до самоактуалізації, розвитку своєї особистості та досягнення вищого рівня актуалізації власного потенціалу.

Аналіз показників самоактуалізації дозволив виявити основі «слабкі місця» серед представників вибірки. Зокрема, зафіксовано, що студенти-психологи характеризуються зниженими показниками сензитивності до себе та синергічності, відносно відсоткових значень за іншими шкалами методики. Тобто, основні труднощі самоактуалізації представників вибірки пов'язані із проблемами диференціації змісту власного психічного життя у респондентів та їх спроможності сприймати себе і оточуючий світ у цілості, органічній єдності, системному і загальному функціонуванні. Імовірно, на основі того, що студентам-психологам складно диференціювати власні особистісні характеристики, якості, виявити свої переваги, то вони і відчують труднощі у сприйнятті себе як частини оточуючого світу. Іноді ці респонденти можуть почувати себе частково ізольованими у соціальному оточенні. Звісно, виявлені тенденції засвідчують наявність труднощів у професійній готовності таких майбутніх фахівців до трудової діяльності, оскільки спроможність до чіткого визначення змісту власного психічного життя та здатність сприймати себе як суб'єкта діяльності, який органічно інтегрований до соціального простору, є сутнісними ознаками фахівця-психолога, забезпечують його можливість успішно надавати кваліфіковану допомогу іншим.

Нами визначені сутнісні характеристики показників особистісної зрілості студентів, психологів, що подано на рис. 2.

Як бачимо з рис. 2, студентам-психологам характерні посередні показники особистісної зрілості, як пов'язаного із самоактуалізацією показника. Зокрема, 33% (n=40) респондентів характеризуються високим рівнем особистісної зрілості, розвинули свої потенційні можливості, мають достатньо

високий показник функціонування особистісних механізмів, мотиваційне налаштування на результативність у діяльності. Натомість, 31% (n=37) респондентів мають низькі показники зрілості та узгодженості власної особистості, вони часто схильні демонструвати інфантильні моделі поведінки, неготовність до успішного самоздійснення та відсутність компетентностей для

життєвої самореалізації.

Рис. 2. Показники особистісної зрілості студентів-психологів

Встановлено, що студентам-психологам характерні достатньо високі показники мотивації досягнення, ставлення до власного Я, спроможності до близькості. Разом із тим, відносно зниженими є показники життєвої установки та громадянського обов'язку. Тобто, студенти-психологи достатньо особистісно зрілі, спрямовані на досягнення результату у своїй діяльності, у тому числі і професійній. Вони позитивно ставляться до своєї особистості та спроможні розкриватися перед партнером по взаємодії, довіряти йому. Такий набір характеристик достатньо важливий для продуктивної діяльності фахівця-психолога, дозволить респондентам повноцінно і продуктивно функціонувати у професійному плані. При цьому, студенти-психологи характеризуються дещо дифузною життєвою установкою, не мають чітко визначених перспектив у

подальшому життєвому самоздійсненні, що суттєво ускладнює процес їхньої самоактуалізації. Така тенденція може бути пояснена кризовими та не стабільними умовами функціонування особистості в актуальному соціально-економічному просторі нашої держави, коли молоді люди не мають стабільності та впевненості у майбутньому. Також, респонденти мають нестачу сформованого почуття громадянського обов'язку, не завжди пов'язують процес своєї самоактуалізації із реалізацією активної громадянської позиції, самоствердженням у якості громадянина сучасного суспільства. Вони більше орієнтовані на особистісне зростання в індивідуальній проекції, що може ускладнити їх професійне зростання.

Отже, виявлено, що студенти-психологи характеризуються посередньо вираженими показниками самоактуалізації та особистісної зрілості із тенденцією до підвищеного вираження більшості показників за цими параметрами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Самоактуалізація постає як комплексний процес самоздійснення особистості студента-психолога, розкриття його потенціалу у підготовці до майбутньої професійної активності та реалізації свого потенціалу у житті і навчально-професійній діяльності. Це важливо з огляду на те, що особистість психолога-професіонала постає інструментом його професійної діяльності і, відповідно, високий рівень самоактуалізації майбутнього фахівця є запорукою його успішного професійного функціонування.

Результати проведеного дослідження засвідчили підвищені показники самоактуалізації студентів-психологів. Їх відрізняють сформовані на достатньо високому рівні контактність, орієнтація на ціннісні орієнтації самоактуалізованої особистості, виражені спонтанність та сприйняття себе, погляд на природу людини та прийняття агресії, спрямованість на пізнання. Труднощами у самоактуалізації майбутніх фахівців-психологів є показники сензитивності до себе та синергічності.

Також, майбутні фахівці-психологи мають підвищені показники особистісної зрілості, відрізняються вираженими даними мотивації досягнення, ставлення до власного Я, спроможності до близькості. Серед відносно знижених показників особистісної зрілості студентів виявлено

сформованість життєвої установки та почуття громадянського обов'язку.

Разом із тим, виявлені тенденції самоактуалізації студентів-психологів не вичерпують всіх аспектів даного питання. Зокрема, не вирішеними залишаються питання впливу чинників самоактуалізації майбутніх фахівців-психологів – їх локусу контролю, ціннісно-смислових орієнтацій, показника професійної спрямованості, обраних стратегій поведінки в критичних життєвих ситуаціях, – що і виступатиме перспективою подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

- Радчук Г. К. Суб'єктна позиція студента як чинник попередження кризи професійної ідентичності майбутнього фахівця. *Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія* / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2017. С. 337–356.
- Седих К. В., Милашенко К. О. Психологічний аналіз пікових переживань як чинника самоактуалізації особистості. *Психологія і особистість*. 2020. № 2. С. 205–222.
- Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.
- Столярчук О. А. Самоактуалізація як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 4. С. 1–11.
- Kaufman S. B. Self-actualizing people in the 21st century: integration with contemporary theory and research on personality and well-being. *Journal of Humanistic psychology*. 2023. Vol. 63, Is. 1. P. 51–83.
- Mylashenko K. O., Lavrinenko V. A. The role of emotional intelligence in self-actualization of personality. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 2019. № 11. P. 59–66.
- Schoofs L., Hornung S., Glaser J. Prospective effects of social support on self-actualization at work – The mediating role of basic psychological need fulfillment. *Acta Psychologica*. 2022. Vol. 228. P. 1–9.

References

- Kaufman, S. B. (2023). Self-actualizing people in the 21st century: integration with contemporary theory and research on personality and well-being. *Journal of Humanistic psychology*, 63, 1, 51-83.
- Mylashenko, K. O., & Lavrinenko, V. A. (2019). The role of emotional intelligence in self-actualization of personality. *Psychological Counseling and Psychotherapy*, 11, 59-66.
- Radchuk, H. K. (2017). Subiektna pozytsiia studenta yak chynnyk poperedzhennia kryzy profesiinoi identychnosti maibutnoho fakhivtsia [The subject position of the student as a factor in preventing the professional identity crisis of the future specialist]. In *Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii: psykholohichna teoriia i praktyka: Monohrafiia [Personality as a subject of overcoming crisis situations: psychological theory and practice: Monograph]*. (p. 337-356). Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Schoofs, L., Hornung, S., & Glaser, J. (2022). Prospective effects of social support on self-actualization at work – The mediating role of basic psychological need fulfillment. *Acta Psychologica*, 228, 1-9.
- Sedykh, K. V., & Mylashenko, K. O. (2020). Psykholohichniy analiz pikovykh perezhyvan yak chynnyka samoaktualizatsii osobystosti [Psychological analysis of peak experiences as a factor of self-actualization of the individual]. *Psihologija i osobystist [Psychology and personality]*, 2, 205-222 [in Ukrainian].
- Starynska, N. V. (2015). *Osoblyvosti samoaktualizatsii maibutnykh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Peculiarities of self-actualization of future psychologists in the process of professional training]*. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, O. A. (2017). Samoaktualizatsiia yak chynnyk stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Self-actualization as a factor of the future specialist's personality formation]. *Innovative solutions in modern science*, 4, 1-11 [in Ukrainian].

V. Lavrinenko

**STUDENTS-PSYCHOLOGIST'S SELF-ACTUALIZATION INDICATORS
EMPIRICAL RESEARCH**

The article analyzes the results of the theoretical and empirical study of students-psychologist's self-actualization indicators. A generalized theoretical analysis of the individual self-actualization phenomenon, its components and the connection with the professional formation process of a psychologist-specialist is presented.

The results of an empirical study of students-psychologist's self-actualization indicators in the context of their professional formation are analyzed. It is summarized that future specialists are characterized by medium indicators of self-actualization and personality maturity, with sufficiently increased orientations of future specialists towards manifestations of contact, perception of their own Self, a valuable component of self-actualization and orientation towards a humanistic perception of human nature, orientation towards knowledge. It has been found that students-psychologists are characterized by a predominance of achievement motivation, attitude towards their own Self, and the ability to be in contact with communication partners. Identified trends are analyzed in the context of compliance with the requirements for the professional activity of a psychologist.

Keywords: *self-actualization, students-psychologist's self-actualization, students-psychologist's personal maturity, students-psychologist's professional development, self-perception of future psychologist's, students-psychologist's self-actualization indicators.*

Надійшла до редакції 16.01.2023 р.